

עמק לבן

אתר טבע עירוני קהילתי

נעים להכיר

עמק לבן הוא אתר טבע עירוני על גבול דרום מערב העיר, מאפשר ביקור ובילוי מהנה בחיק הטבע ופעילות לטובת איכות החיים ושמירה על הסביבה. בעמק שבילי הליכה וטיול מגוונים, בהם ערכי טבע ומורשת תרבותית ייחודיים. שמו 'עמק לבן' נובע מהימצאות מחשופי סלע בהירים מסוג קירטון וחואר בעיקר בחלקו העליון.

המקום עשיר במערכות חי וצומח, בשרידים ארכאולוגיים ובנוף תרבות קדום של חקלאות מסורתית במורדות ההר. העמק הוא חלק מאגן נחל רפאים ששימש בעבר כעורף חקלאי שסיפק מזון לתושבי ירושלים והאזור.

קבוצת תושבים בסיור צפרות בעמק

ניאוגרפיה ופעילות האדם בעמק

מבחינת מבנה הקרקע, העמק נחלק לשלוש חטיבות:

החטיבה העליונה - עשויה סלע קירטון בעיקרה ואופקים של סלע גיר וחואר. הרכב זה מתאים ומאפשר פיתוח חקלאות מדרגות במדרון. היא מתאפיינת במראה רחב וחצי מעגלי.

החטיבה האמצעית - בנויה מסלע דלומיטי גיר קשה ולכן נוצר מראה טרשי ללא מידרוג ושיכוב סלעי, שלא מאפשר בניית מדרגות חקלאיות ועיבוד הקרקע. האפיק צר ומעמיק עקב חתירת מי הנגר המתנקזים אליו.

החטיבה התחתונה - מאזור עין לבן ועד אפיקו של נחל רפאים - מורכבת משכבות של חואר ודלומיט. שכבות הדלומיט יוצרות קווי מצוק ובשכבות החואר נוצרות מדרגות קרקע מתונות. בניית קירות תמך אפשרה מילוי הטרסה בקרקע עד לרום הרצוי ויצרה 'מדרגות רחבות שלח', טובות לעיבוד חקלאי. מראה השטח רחב מפולס ופתוח לכל רוחב העמק.

חקלאות המדרגות - המצאות סלע רך וקשה לחילופין בחטיבה העליונה יוצר נוף טבעי של מדרגות. פעילות האדם בדרך של בניית קירות תמך מאפשרת צבירת קרקע ברובד המדרגה (הטרסה) והחדרת מי גשמים לתוכה, וכך ממתנת זרימתם כנגר עילי במורד המדרון. סלע הקירטון בתחתית הטרסה מהווה שיכבה אטימה המצמצמת את חילחול המים מטה. שכבת הקירטון נוחה גם לחציבת גתות לדריכת ענבים, בורות לאגירת מים, להתקנת מקוואות וכן לאספקת אבני בניה למבנים המשרתים את הפעילות בשטח - שומרות, מגדלים ומחסנים. התערבות האדם בתהליכי הטבע במשך אלפי שנים לצורך מחייתו על פרי עמלו, מטביעה את חותמה על מראה הנוף ומכאן המונח "נוף תרבות".

בחלקו העליון של העמק התקיימה חקלאות בעל המבוססת על גשמי החורף ובחלקו התחתון, נמוך מקו המעיין, קוימה חקלאות שלחין - המשלחת את מי המעיין לחלקות העיבוד על גבי הטרסות באמצעות תעלות השקיה. בשטחי הבעל גידלו בעיקר עצי פרי כזית, תאנה, שקד וגפן וגידולי חורף עונתיים כדגנים שונים. בשטחי השלחין גידלו ירקות למיניהם ועצי פרי אוהבי מים.

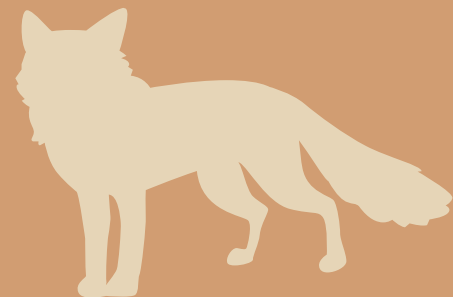
מדרגות משולבות בקיר הטרסה

פעילות קהילתית למען הסביבה

מרבית אוכלוסיית ישראל מתגוררת בערים, ומרוכזת בחלקה הצפוני בו צפיפות האוכלוסין היא מהגבוהות בעולם המערבי. ככל שהערים גדלות המרחב הטבעי מצטמצם. טבע ועיר אינם שני עולמות נפרדים, הטבע נכלל בתפיסת התכנון העירונית כשטח בעל ערך רב, המספק לתושבים שירותים אקולוגיים חשובים, המהווים משאב חיוני לאיכות החיים. תושבי השכונות הסמוכות לעמק הבינו את חשיבות שמירת השטח כמערכת אקולוגית שלמה ופועלים לקידום והעלאת המודעות דרך פעילויות קהילתיות מגוונות כגון: הנגשת המידע להכרת הטבע והמורשת של המקום, סיורים, טיולים, וארגון אירועים שונים.

החי והצומח בעמק

עמק לבן מאופיין במגוון ביולוגי עשיר הכולל שטחי חורש טבעי, לצד חורשות נטע אדם, צומח עונתי מגוון ומספר רב של מיני בעלי חיים. לאורך השנה פורחים צמחים חד ורב שנתיים ביניהם בעלי פקעות או בצל (גיאופיטים) ואחרים כרקפות, כלניות, נרקיסים, צבעונים, אירוסים שונים ועוד. ניתן למצוא גם שיחים רב שנתיים הגדלים בין הסלעים והטרסות- אזוב מצוי, קורנית מקורקפת, געדה, שומר פשוט, פרסיון גדול, ודגנים מסוגים שונים. גם עצי בוסתן טבעיים- כעוזרר ואשחר לצד עצי תרבות – כשקד, תאנה, זית וחרוב. המטיילים בעמק או הצופים מנקודות התצפית העליונות יכולים להיתקל בשעות הבוקר המוקדמות במראה קסום של הצבי הישראלי, צועד לבד או בקבוצות קטנות על גבי השבילים. הצבי הינו אוכל העשב הגדול היחיד שנותר בישראל בתפוצה רחבה, ומצוי בסכנת הכחדה. לזכרים קרניים גדולות משל הנקבות וצבעם חום-צהבהב המשתלב על רקע אזור מחייתם. הזכרים חיים בטריטוריות המסומנות ע"י "תחנות ריח", ערמות גללים המוטלות בתחנות קבועות על פני הקרקע. כמו כן חיים בעמק תנים, שועלים, דורבנים, קיפודים, צבועים וזוחלים - חרדונים, לטאות, צב יבשה ועוד. עופות רבים חיים בעמק, זוגמת שחרור, עורבני, צופית וחוגלה - שוכנת קרקע קטנה מעט מתרנגולת, המוסווית היטב על פני הקרקע בשלל צבעיה. בעת סכנה מתרוממת החוגלה, לעתים מלווה באפרוחיה, למעוף נמוך.

מסלולים בעמק

בעמק קיימות אפשרויות טיול רבות באורכים ובדרגות קושי שונות. אנו ממליצים על כמה מסלולים. אתם מוזמנים לשלב ביניהם. כל המסלולים מתחילים בשביל הממשיך מקצה הטיילת, ויורד לרחבה פתוחה (1), ממנה הם מתפצלים.

עמק לבן העליון (שביל החוגלה) - הלוך חזור / אפשרות למעגלי (2 ק"מ) מהרחבה הגדולה (1) נפנה ימינה, בשביל עפר שמקיף את העמק (בסימון שביל ישראל). בחלק זה של העמק ניתן לראות שרידים חקלאיים רבים, בראש ובראשונה הטרסות המרשימות שביניהן מדרגות בנויות. לאחר כ-150 מ' נעלה ימינה במדרגות ונגיע לגת (2). הגת בנויה ממשטח דריכה, בור שיקוע ובור תסיסה ענק, שהוסב לבור איסוף מים בתקופה המודרנית. נמשיך ללכת לאורך הטרסה עד שנתחבר לשביל ישראל, ומשמאלנו נראה מבנה עגול בנוי

טרסות בחלקו העליון של העמק

(3), שומרה חקלאית ביזנטית. מעלינו מצד ימין נבחין במבנה אבן לבן גדול ששימש כנראה כמבנה אחסון. נלך בדרך העפר עד שנגיע לפנייה חדה ימינה, ונעלה בה לגן המקווה (4). זהו אתר ארכיאולוגי קטן בו ניתן לראות גת מתקופת הברזל לה שלושה אגני איסוף המתנקזים בתעלות צרות לחדר תסיסה תת קרקעי גדול. בתקופה החשמונאית הוסב חדר התסיסה

למקווה - נפרץ בו פתח חדש ונחצבו מדרגות. את מי הגשמים קיבל המקווה ממערכת התעלות של הגת. המקווה קשור ככל הנראה לנקודת יישוב שהייתה במקום בתקופת הבית השני. בנוסף באתר ניתן לראות שרידי מחצבה מתקופה מאוחרת יותר. את גן המקווה מטפחים תושבי השכונה, בני הנוער הקימו פרגולה וטאבון ומקיימים בו פעילויות. מכאן נוכל לחזור על עקבותינו, או לחצות את הכביש ולפנות ימינה, לטיילת הסייפן (5). נלך כאשר נוף העמק היפה מימיננו, עד שנגיע בחזרה לצומת גבעת משואה ולנקודת ההתחלה.

עין לבן

עין לבן (שביל הצבי) - הלוך חזור, 1.5 ק"מ לכל כיוון. מהרחבה הגדולה (1) נפנה שמאלה עם סימון שביל ישראל, על דרך העפר המובילה לעין לבן. נרד במורד העמק, נראה מצדדינו טרסות ואת חורשת קק"ל שנטעו ילדי השכונה, תושבי ירושלים ותיירים מחו"ל בעשרות השנים האחרונות. עדר צבאים מוצא מסתור בחורשה. נפנה ימינה אחרי המשאבות (6) ואז נרד בשביל המתעקל שמאלה עד שנגיע לרחבת עין לבן (7), שבה שלטי הסבר, שתי בריכות ופינות חמד לישיבה. מי המעיין זורמים דרך ניקבה ואמה עד לבריכות האגירה.

המעיין סיפק מים לערוגות השלחין על הטרוסות הרחבות תחתיו. בתקופות קודמות ועד אמצע המאה ה-20 היה כפר גדול סביב המעיין. עד מלחמת השחרור שדות העמק עובדו על ידי תושבי הכפר אל וולג'יה שחיים היום על הרכסים שמזרם לעמק רפאים. בעין לבן יש חניה, ואפשר לחזור מכאן ברכב לנקודת ההתחלה, לעלות בדרך בה באנו, או להמשיך לטייל בין מעיינות עמק רפאים - עין חניה, עין איתמר, עין יעל ועוד.

שביל הבית (שביל השועל) – הלוך חזור, כק"מ לכל כיוון.

שביל זה אינו מסומן והטיול בו על אחריות המטיילים.

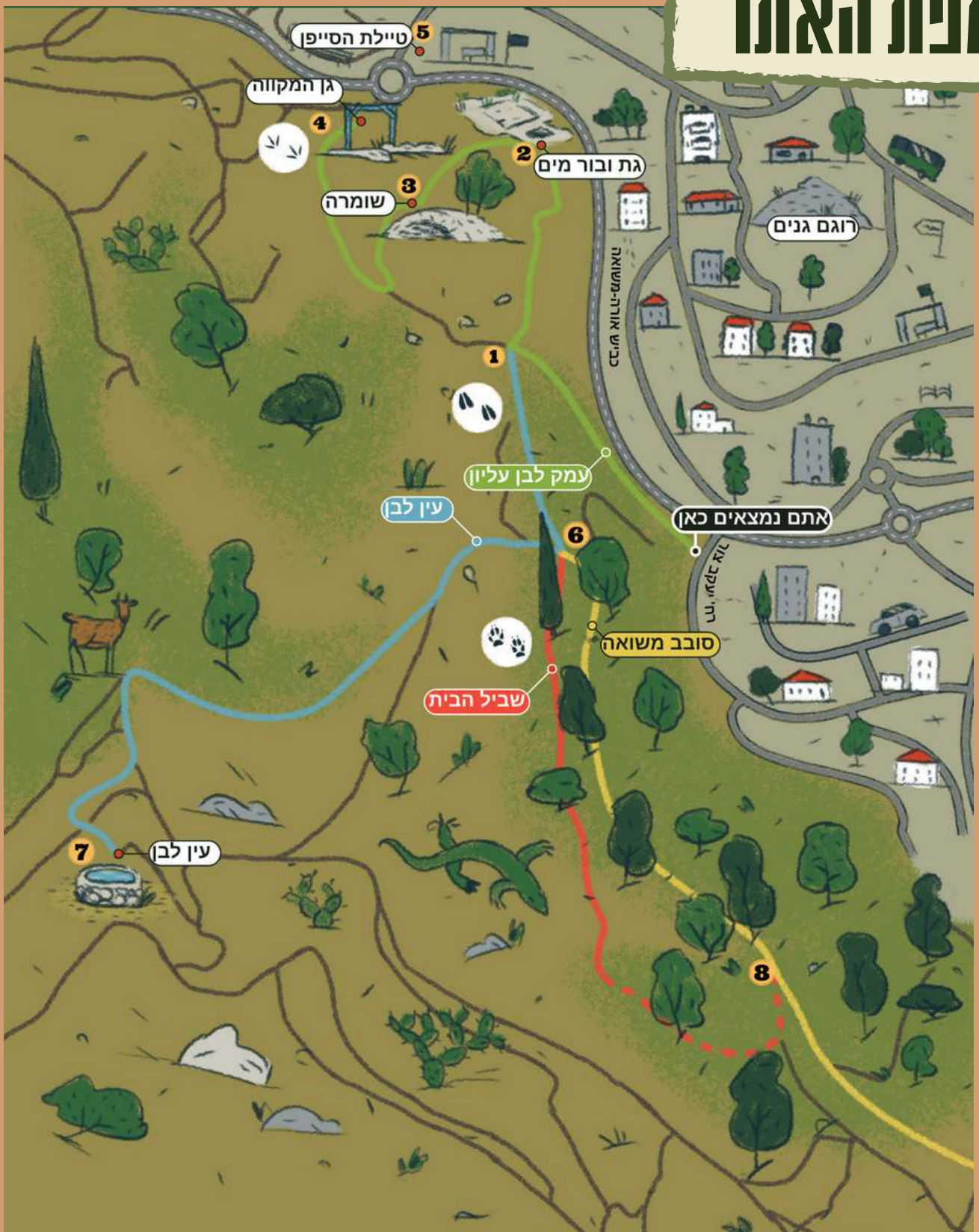
שביל הבית מתפצל משביל ישראל (הירידה לעין לבן) ליד המשאבות (6). מהמשאבות נפנה שמאלה, וכעבור כמה מטרים, לצד עמוד העירוב הראשון, נפנה ימינה וניכנס לשביל צר יחסית, העובר בתוך החורשה, וחלקו מרוצף. את השביל ריצף וסימן תושב קריית מנחם על גבי שביל קדום, תוך שימוש בפסולת חומרי בנייה שניתן לראות לאורך השביל. מכאן מגיע שמו - שביל הבית - על שם המרצפות וחפצי הבית שניתן לראות לאורכו. השביל יורד לכיוון דרום מזרח, וניתן לראות בו (בעונתם) נרקיסים, רקפות, כרכומים, עיריות וכלניות. כעבור כ-400 מ' נרד כמה טרוסות והחורש יהפוך צפוף. בנקודה זו, כשמולנו גדר גן החיות, השביל נעשה פחות ברור, ואנחנו נסתובב על עקבותינו ונחזור. במקביל לשביל הבית, אפשר גם לטייל בשביל סובב משואה, דרך עפר רחבה ונוחה באורך של כ-2 ק"מ, המקיפה את כל השכונה ומגיעה עד מלון יהודה. גם אל השביל הזה נגיע מנקודת הפיצול משביל ישראל ליד המשאבות (6). נפנה שמאלה במשאבות, נחלוף על פני הכניסה לשביל הבית וכעבור כמה מטרים נפנה ימינה לדרך העפר הרחבה - שביל סובב משואה. נחלוף בדרך על פני שער חורשות קק"ל (8), שממנו יורד שביל, לא מוסדר, שניתן להתחבר ממנו לשביל הבית (הסימון המקווקוו במפה).

קטע משביל הבית

מפת האתר

טיול נעים!

למידע ופרטים נוספים על אירועים בעמק ועל
הצטרפות לקבוצת הפעילים << סרקו את הברקוד

מינהל קהילתי גנים << דהומיי 7 | 02-6441888
הבית במשואה << דולצ'ין 19 | 02-9664488

**הקפידו לאסוף את האשפה עמכם ולא
להשאירה בשטח, ולא לפגוע בחי והצומח**

העלון נערך ונכתב ביוזמת קבוצת תושבים פעילים
והופק בסיוע המינהל הקהילתי והמחלקה לקיימות חברתית בעיריית ירושלים

תמונות: אוסף פרטי | עיצוב: הילה בביאן